

De stank van de Middeleeuwen

Winfred van Buren vond voor zijn 7 Sloten, inspiratie in de jaren 1973 en 1974. Het verfilmde mirakelspel Mariken van Nieumeghen en de Burense Jaarmarkt van '73 leverden mooi materiaal.

Veel getuigen zijn er in Buren niet meer, en als mensen nog iets weten, herinneren ze zich stank, viezigheid, modder en regen. Een halve eeuw geleden, in het jaar 1973, stond Buren in het teken van de opnamen van Mariken van Nieumeghen, het speelfilmdebuut van de Utrechter Jos Stelling, toen 28 jaar oud. Het zogeheten mirakelspel Mariken van Nieumeghen, geschreven rond 1515, behoort met Beatrijs en Elckerlijc tot onze oudste literaire teksten. Stelling schreef zelf het scenario en regisseerde het verhaal in Buren, waar hij ongeveer 800 'acteurs' en figuranten uit Buren en de wijde omgeving bij zijn project betrok.

Elk weekeinde - de meeste amateur-acteurs en figuranten moeten door de week gewoon naar hun werk - worden in het centrum van Buren en langs de Korne scènes opgenomen, vooral op het Achterbonenburg naast het pand waar destijds het gemeentearchief was gehuisvest. De film wordt na de première vlak voor Kerstmis 1974 geselecteerd voor de officiële competitie van het Filmfestival van Cannes 1975.

De pest

De kern van het filmverhaal draait om de pest, die rond 1500 in Europa heerst. Verdachte voor deze epidemie is de duivel in de gedaante van een acteur, Moenen. Mariken, gespeeld door pedagoge Ronnie Montagne, wordt door haar oom naar de markt in Nijmegen gestuurd. Daar ontmoet zij Moenen-met-het-ene-oog en wordt zijn metgezel. Net zo plotseling als hij is verschenen, verdwijnt Moenen - een rol van natuurkundestudent Sander Bais - na zeven wilde en zondige jaren uit Marikens leven en wordt zij voor haar relatie met de duivel ter dood veroordeeld. Dankzij haar wil om te overleven weet Mariken te ontvluchten en trekt ze met een groep acteurs mee. In het Middeleeuwse verhaal komt Mariken tot inkeer en doet zij boete in een klooster en bij de paus. Mariken van Nieumeghen is een belangrijke inspiratiebron voor 7 Sloten van BurenToentheater. De

hoofdrolspelers uit het mirakelspel duiken ook in 7 Sloten op, maar bij Buren Toen wordt het een vrolijk muzikaal verhaal over Marieke Putter uit Buren, dochter van fruitteler Herman.

Het is 1974, 7 juli om precies te zijn, de dag van Nederland-Duitsland, de finale van het WK voetbal. Marieke's moeder is overtuigd geëmancipeerd, haar vader heeft nog een traditionele kijk op de toekomst van zijn dochter: trouwen en kinderen krijgen. Marieke droomt ervan om te zingen en loopt weg om haar droom achterna te gaan. Muziek uit die jaren, een beetje voetbal, BN'ers van toen, de nostalgie van hippies en 'weet je nog?'-kleding kleuren 7 Sloten in. De film van Jos Stelling maakt in 1973-'74 niet alleen in Buren de tongen los. Bob Bertina, de belangrijkste filmcriticus van ons land, schrijft in de Volkskrant in november '73 een stuk over filmfinanciering. Zo kon je dus een film maken - het waren andere tijden...

'(...) Het is opvallend', aldus Bertina, 'hoe allen die in dit land films willen maken het vanzelfsprekend vinden dat overheid én filmbedrijf klaar moeten staan om die films (met financiële hulp) naar een zo groot mogelijk publiek door te drukken. De enige uitzondering is die ene 'dwaas' in Utrecht, Jos Stelling geheten, die nu al zo'n jaar of zeven met een groot amateurs-collectief aan een miljoenenproductie (normaal gesproken) werkt, zonder daarvoor voor één cent financiële kopzorg te hoeven hebben.

Honderd gulden

'Om te beginnen filmt hij alleen in de weekeindes, want iedereen behalve de regisseur/organisator heeft z'n normale dagtaak, ook de professionele vaklui die deel van de technische crew uitmaken. Het geld vloeit binnen van vooral Utrechtse particulieren en bedrijven die één of meer aandelen van honderd gulden kunnen nemen. Later hopen zij veertig percent van de eventuele winst te krijgen uitgekeerd.'

'Voor de honorering van alle medewerkers heeft Jos Stelling een puntensysteem bedacht. Iedereen die hoe dan ook een uur werk aan de film besteedt krijgt twee punten op z'n tegoed. Voor alle puntenhouders tezamen wordt later ook veertig percent van de winst uitgetrokken. De meeste punten trekken de meeste centen. (...)

'Jos Stelling voelt zich volkomen vrij, heeft geen enkele overheidssubsidie (een in het allereerste begin gedaan verzoek om drie duizend gulden uit het Produktiefonds werd afgewezen!), heeft geen enkele afspraak met filmverhuurders en theaterbezitters. (...) Deze unieke Utrechtse affaire is in haar ontwikkeling niet meer te omzeilen als in ieder geval een grootscheepse testcase voor hen die mogelijk geïnteresseerd zijn in de kostenbewaking van de steeds grotere sommen vergende Nederlandse speelfilms die vanuit het Produktiefonds geruggesteund worden.'

Kwakzalver

In De Telgraaf kijkt Jos Stelling begin december terug op zijn jaren werken in Buren. 'We draaiden in het dorpje Buren in de Betuwe en vormden daar lange tijd een toeristische attractie van de eerste orde. Er was op een zeker moment een scène met een kwakzalver, die ik had verteld dat we tijdens de opname zijn broek zouden uittrekken. Daar voelde hij niets voor en hij trok met opzet modern ondergoed aan, met bretellen enzo. Hij keek als een oorworm zo bang toen we begonnen. Hij wist niet dat ik hem

nodig had met het smerigste en bangste gezicht ter wereld en toen hij werd vastgegrepen, ging niet z'n broek uit, maar werd hij met zijn gezicht langzaam in een stinkende rottende haas gedruwd die op tafel voor hem lag. Dat gaf een effect zoals je nooit van je leven bereikt met acteurs. Dat kun je niet spelen.'

De kranten worden bij de première eind december verrast door Mariken van Nieumeghen. Constant Wallagh in het AD: 'Voor een werkelijk beeld van de Middeleeuwen, die rauwe periode uit onze geschiedenis, kunnen we bij Mariken van Nieumeghen terecht. Het is een opmerkelijke speelfilm.'

In de Volkskrant schrijft Bertina: 'Mariken van Nieumeghen is de eerste Nederlandse speelfilm van een enorme allure. Een brok Middeleeuwse uitbarsting zoals alleen kan worden veroorzaakt door een man die al zijn leven lang met complexen en trauma's van die Middeleeuwen moet hebben rondgelopen.

'(...) Stelling heeft zich uitsluitend verlustigd in Marikens zondeval, omdat hij het begrip zonde in de oude christelijke betekenis niet meer aanvaardt. Bij hem gaat het in de relatie tussen Mariken en Moenen over het leren kennen van leven en dood en wat de mensen er reëel mee doen.

'(...) Prachtige, sprekende koppen vullen zijn film tot de rand. Men stuit daarbij op een Felliniaanse gevoeligheid voor afwijkingen of misvormingen. Een figurant met één been wordt ook echt gespeeld door een man met één been.'

Ellen Waller heeft in NRC Handelsblad bezwaar tegen Stelling's manier van werken: '(...) De fysieke realiteit van zijn Middeleeuwen was voor hem belangrijk: echt (ossen)bloed, stinkende kleren, tandeloze mensen (er zijn figuren bij die uit Middeleeuwse schilderijen gestapt lijken?), omgevingen waarin Middeleeuws leven kon, ja zelfs moest opwalmen.

'(...) Wat men nu in de bioscoop ziet en hoort heeft een 'open einde' voor Mariken, en is niet meer Middeleeuws-devoot, maar eigentijds-ontgoocheld. In details en in het geheel moet (mag?) de toeschouwer zelf veel invullen. De film vertoont meer dan hij te zeggen heeft.'

Varkenspis

Dat Middeleeuwse gevoel, die vibe om het in taal van nu te typeren, ligt ook in 7 Sloten van Van Buren besloten. Op een zeker moment zegt vader Herman tegen zichzelf over Tina, die in een Lelijke Eend is komen aanrijden: 'Wat stinkt dat mokkel trouwens... Zeker niet gedoucht vandaag...' Tina doet zelf ook een duit in het Burense zakje als zij zingt:

*'Mijn naam is Moenen-met-het-ene-oog
Maar noem mij rustig Moenen
Wil jij niet met mij zoenen?
Jij ruikt zo lekker fris
Niet als het plaatsje Buren,
Dat ruikt naar varkenspis.'*

